

JOSIP BROZ TITO

Bitka na Neretvi bila je bitka za ranjenike — najhumanija bitka u historiji ratova

*Iz govora Josipa Broza Tita na zboru u Jablanici,
12. novembra 1978. povodom 35-godišnjice bitke
na Neretvi*

Drugarice i drugovi,

Dozvolite mi da na ovom historijskom mjestu pozdravim sve učesnike bitke na Neretvi i sve ostale drugarice i drugove koji su iz cijele naše zemlje došli na ovaj zaista veličanstveni skup. Okupljanje boraca i naroda u ovolikom broju, na samom poprištu bitke, predstavlja izraz najdublje zahvalnosti onima koji su u odsudnim okršajima dali svoje živote za slobodu, za bolje sutra, za sretniju budućnost svoga naroda.

Iako su od tih dana prošle tri i po decenije, veličinu drame i značaj bitke na ovom području vrijeme nije ni malo umanjilo. Naprotiv, ti događaji žive i vječno će živjeti u svijesti i osjećanjima građana naše slobodne socijalističke jugoslovenske zajednice. Jer, oni su simbol neuništivosti Narodnooslobodilačke vojske i moralne čvrstine i postojanosti naših naroda.

Kada govorimo, drugarice i drugovi, o bici na Neretvi, ja ne mislim samo na jednu bitku. Tu se podrazumijeva ciklus operacija operativne grupe Vrhovnog štaba koje su na ovom terenu trajale više od mjesec dana — od oslobođenja Prozora do razbijanja četnika kod Kalinovika.

Bitka je počela u četvrtoj ofanzivi na Kordunu, odakle se sa nama povlačilo oko osamdeset hiljada ljudi, žena i djece koji su htjeli da izbjegnu masakriranje od neprijatelja raznih boja: Nijemaca, ustaša, Talijana, četnika itd.

Još u vrijeme bitke blizu Karlovca, na Kordunu, mi smo procijenili da se sprema jedna nova ofanziva. Dobivali smo razne podatke. Pošto smo bili prilično upućeni u to šta se tada događalo na frontovima i u kakvoj se poziciji nalazila osovina Berlin—Rim, shvatili smo da se ovdje sprema nešto krupnije.

Razumije se, dok je neprijatelj pravio svoje strategijske planove, ni mi nismo spavali: ja i moji drugovi stvarali smo naše strategijske planove. Mi smo u tom ratu bili već toliko prošli da smo mogli brzo ocjenjivati šta znači svaki pokret neprijatelja i čemu on vodi. Ti pokreti neprijatelja su pokazivali da se ovoga puta ne radi o nekom užem opkoljavanju naših jedinica koje su bile uz Vrhovni štab, i onih koje su se nalazile na ovom terenu, nego da se tu radi o jednom krupnom manevru čiji je cilj bio da se uništi operativna grupacija zajedno sa Vrhovnim štabom, a zatim i naša vojska u cjelini.

Morali smo, dakle, znati šta oni smjeraju. Pošto su divizije koje su bile neposredno pod mojom komandom vodile vrlo opsežne operacije u zapadnoj i centralnoj Bosni, mi smo shvatili da je namjera neprijatelja da nas satjera na teren gdje nećemo imati pogodne uslove za manevriranje, izbjegavanje frontalnih sukoba itd., a to je bio pravac koji vodi prema brdskim predjelima — prema Prozoru, Hercegovini i dalje prema Crnoj Gori. Izgleda, međutim, da su se naši planovi i planovi neprijatelja, što se tiče tih pravaca, podudarali. Naime i ja sam razmišljao zašto bismo u ovim krajevima ostajali sa toliko jedinica i da bi trebalo krenuti tamo gdje borba u tom trenutku nije dobila puni zamah. Imali smo ideju da idemo prema Crnoj Gori, i dalje prema Kosovu i Metohiji, pa prema Makedoniji, gdje su postojale mogućnosti za mobilizaciju velikog broja novih boraca.

Tako su se te dvije strategije nekako poklopile. Naime, Nijemci, želeći da sprovedu svoje, ubrzali su izvođenje naših strategijskih planova. I pošto sam procijenio da će nas opkoljavati na širokom prostoru, zaključio sam da je Prozor od najvažnijih mjesta koje moramo zauzeti. Prozor je već ranije bio u našim rukama, ali su ga Talijani ponovo zauzeli kada su jedinice Treće divizije otišle prema centralnoj Bosni. Morali smo, dakle, istjerati Talijane iz

Prozora i u tome smo uspjeli. U isto vrijeme, odlučili smo da jedna divizija ide preko Imotskog na Drežnicu, da presiječe put prema Mostaru, dok je Prva divizija, koja je dolazila iz centralne Bosne trebalo da zauzme Makljen i širi prostor. Druga proleterska divizija išla je sa mnom od Bihaća prema Prozoru.

Poznato je kako se svršio taj prvi dio našeg strategijskog plana. Uništili smo talijansku diviziju »Murde«, domogli se svog njenog naoružanja, topova i drugog, kao i kamiona i autobusa, svega što su imali. Oni su tu na Neretvi i u Prozoru stradali. Što je bilo naročito važno, uspjeli smo da spriječimo Nijemce da se dokopaju Makljena. Ovim divizijama pridružile su se zatim Sedma banijska i Deveta dalmatinska. Ali, iako smo tu već imali pet divizija, mi ipak nismo mogli krenuti dalje, jer smo imali četiri hiljade ranjenika i tifusara. Zbog ranjenika smo tu ostali još tri nedjelje. Kad smo razbili neprijatelja, mi smo preko mostova na Neretvi mogli otići dalje. Ali, šta bi bilo sa ranjenicima? Oni bi nastradali. Osim toga, kao što sam već rekao, za nama je išlo oko 80.000 izbjeglica. Narod iz Korduna, blizine Karlovca, iz Like, bježao je od kuća da ne padne pod noževe četnika, Nijemaca i drugih. Sve je to nama zadalo ogromne probleme, takve koje obično vojske nemaju. Jer, rijetko je takve vojske na svijetu — a ja mislim da je nije ni bilo koja je sebi stavila u zadatak da vodi borbu za ranjenike na život i smrt. A vi znate kako je to djelovalo na ranjenike. Nevjerovatno je poraslo povjerenje kod ljudi. Svaki je znao da ga nećemo ostaviti na milost i nemilost neprijatelja, nego da ćemo ih nositi i spasavati po svaku cijenu. Sreća je bila da smo od Talijana zarobili mnogo kamiona i autobusa, koje smo koristili i za prevoz ranjenika i bolesnika.

Do jedne vrlo teške borbe došlo je na Vilića-guvnu, kada su Nijemci bili prodrli na puškomet do ranjenika. Mi smo tada kamionima prebacili dio naše vojske od Rame do Vilića-guvna. Kad je stigla Četvrta crnogorska, tamo su već bile Sedma banijska i Prva i Druga proleterska. Došlo je do žestoke borbe u kojoj smo mi, možda prvi puta u tome ratu, natjerali Nijemce u bjekstvo, i to baš tu, u sred »Hitlerove tvrđave«. Zarobili smo mnogo Nijemaca i Talijana. Oteli smo mnogo topova, koje smo poslije ovdje na Neretvi bacili u vodu, pošto ih nismo mogli nositi sobom. To su bile haubice 120 mm, jedan divizion sa 12 topova i ogromna količina artiljerije i municije. Kad se povelala bitka na Makljenu, ja sam lično noću otišao tamo i naredio da se neprestano puca, da se ne štedi municija koja je bila složena kao drva. I zaista je dolazilo

do usijanja topovskih cijevi. Njih su snijegom hladile djevojke partizanke. Gledao sam te mlade djevojke, u stvari djevojčice, kako krpama grabe snijeg i njime pokrivaju cijevi koje su se pušile. Tako smo mi uz pomoć topova odbacili Nijemce, nanoseći im znatne gubitke. Nijemci su se čudili odakle nam tolika municija i toliko topova. A kad su saznali, hvatali su se za glavu i govorili su da su njihovi dragi Talijani naši dobri saveznici. Kada sam morao Četvrtu crnogorsku poslati na Vilića-guvno, ja sam se pribojavao da nam četnici, koji su bili s druge strane Neretve, ne pređu ovamo kada za to saznaju. Zato sam naredio da se sruši i posljednji most, jer sam već ranije odlučio da se poruše i oni na Rami. Kad sam inženjeru Smirnovu rekao da to učini, on se zaprepastio, pa rekao: »Kuda ćemo onda?« Rekao sam mu da to moramo napraviti.

Tako je, drugovi, ta borba u dolini Neretve i Rame trajala mjesec dana, a ako se računa od početka ofanzive, ona je trajala dva mjeseca.

Nama je bilo jako teško jer smo imali četiri hiljade ranjenih i bolesnih. Nismo imali hrane i da od Talijana nismo zarobili razne prehrambene artikle, mi bismo dosta slabo prošli. Hranom smo najprije osigurali ranjenike, a ono malo što je ostalo, dato je borcima. Ali, mnogi su bili toliko iscrpljeni od umora i gladi da su jednostavno padali mrtvi. Sjećam se tako, kad smo prešli Neretvu, vojnika koji je sjeo i naslonio se na pušku. Ja mu kažem: »Druže, svi su već otišli, mi smo zadnji.« On ne odgovara. Dotaknem mu rame, a on padne. Pogledam bolje — bio je mrtav, srce je prestalo da kuca. A takvih je bilo ne malo.

Ta naša pobjeda bila je veoma značajna. Mi smo Nijemcima pokazali da znamo ratovati, da ih možemo tući i da bi oni davno nestali iz naše zemlje da smo raspolagali sa onim što su oni imali. No, mi smo ih tukli i sa ono malo što smo imali.

Kad smo forsirali Neretvu, prva je pošla jedna desetina Druge dalmatinske brigade, koja je uspjela da likvidira bunker odakle je sipala vatra iz teškog mitraljeza.

Rušenje mostova bilo je, znate, ratno lukavstvo. I oni su se služili lukavstvom, pa su se ponekad povlačili malo više nego što su morali. Mislili su da nas namame u kanjone gore prema Travniku i Jajcu, gdje je za njih bio mnogo bolji stratezijski položaj i da nas tu stisnu i unište. Dok su oni shvatili o čemu se radi, mi smo već počeli mlatiti četnike, i za nas više opasnosti nije bilo. Mi smo prešli Neretvu. I kad su Nijemci stigli u Jablanicu, oni nisu

našli ni jednoga ranjenika, pa čak ni poginulog partizana. To je, uostalom, saopštio njemački komandant Balkana, general Ler, obavještavajući svoju višu komandu da su uletjeli u prazno.

Takvo je, dakle, bilo herojstvo naših boraca u to vrijeme. A ja sam uvjeren da bi tako bilo i u svako buduće vrijeme ako bi netko nasrnuo na našu zemlju. Naši borci su pokazali nevjerovatnu disciplinu. Sva naređenja su izvršavana bez pogovora, tačno onako kako se to zahtijevalo. Bila je to svijest prave narodne armije, vojske koja zna za šta se bori, pa su njeni borci stoga spremni da polože i svoj život.

Blagodareći takvoj disciplini, mi smo sa uspjehom izvršavali sve zadatke. Kad bih sazvaio komandante, među nama nije bilo neslaganja. Uz pomoć svojih saradnika radio sam strategijske planove, a ti planovi su dosljedno izvršavani. Tako bi bilo i ubuduće ako bi naša zemlja od bilo koga bila ugrožena.

U vrijeme borbi na ovom terenu, bilo je mnogo neprijateljskih vojnika — njemačkih, talijanskih i kvislinških. Četnika je bilo oko 25.000. A ukupno je bilo oko 90.000 neprijateljskih vojnika, uz to mnogo bolje naoružanih od nas. Ali, njihova moralna snaga je bila mnogo slabija od naše. Jer, neprijatelj sa takvom snagom nije mogao da uspije, iako smo mi tada imali ovdje 20.000 boraca, uz obaveznu da štitimo i spašavamo 4.000 ranjenih i bolesnih. Mi smo im zadali teške udarce i izašli iz okruženja. Mjesec dana smo se tukli ovdje, na jednom uskom prostoru i teškom terenu. A i mi smo se zbog komunikacija morali držati dolina. No, bez obzira na sve, mi smo uspjeli da pobijedimo.

Kao što sam već rekao, naše jedinice su pružale vrlo jak otpor neprijatelju na cijeloj teritoriji od Karlovca do Neretve. Borba se, dakle, nije vodila samo ovdje. I kada su naše jedinice stigle ovdje one su već bile prilično izmorene. Jedna čitava divizija se morala brinuti o ranjenicima. Ovdje je bio vrhunac bitke, završna faza četvrte ofanzive. Bitka na Neretvi bila je bitka za ranjenike, najhumanija bitka u historiji ratova.

Uprkos tome što je neprijatelj preduzeo ofanzivu do tada neviđenih razmjera, Vrhovni štab nije ispuštao inicijativu iz svojih ruku. Smatrali smo da je u takvim okolnostima preduzimanje vlastitog napada tamo gdje to neprijatelj ne očekuje ujedno i najbolji način neutraliziranja neprijateljske ofanzive. Razumije se da smo mi ranije izučavali gdje je neprijatelj najslabiji i koja će lokacija biti za njega najteža. Tada nismo imali asfaltne puteve kao danas, i

dobro je da ih nismo imali. Jer, to je neprijatelju otežavalo da bude pokretljiviji. A ovako — mi smo bili brži. Mi smo, a ne on, nametali gdje će se borba voditi.

Bila je to jedna složena i teška situacija. Stariji ljudi iz ovih krajeva znaju kakva su to bila bombardovanja. Oni pamte koliko su Nijemci ovdje bacali bombi, koliko je od toga nastradalo ljudi. Naročito snažno neprijateljsko uporište bilo je u Prozoru. Zato sam u onom odlučujućem trenutku izdao naređenje koje je glasilo: »Prozor mora noćas pasti«. Prve noći naše jedinice su jurišale na Prozor, ali zbog neke pometnje nisu ga uspjele zauzeti. Drugoga dana obišao sam naše jedinice i vidio sam da su se borci malo neugodno osjećali. Rekao sam da to nije nešto neobično, da se to događa u ratu, ali naredne noći Prozor mora pasti. To je njih jako ohrabrilo. Povala se žestoka borba, bilo je mnogo gubitaka, ali Prozor je pao. Od neprijateljske jedinice koja ga je držala nije ostalo mnogo. Mi smo zarobili dosta vojnika, svo naoružanje, nekih šest-sedam tenkova, koje smo doduše kasnije morali baciti u Neretvu, jer sa njima nismo mogli ići dalje.

Kad je pao Prozor, među borcima je nastalo oduševljenje, jedan ogroman elan. Ranjenici su se, također, radovali i pjevali, i pored svih muka i bolova. A borci kao da su dobili krila.

U kulminaciji bitke na Neretvi, posljednjih dana februara, položaj operativne grupe divizija sa ranjenicima postao je kritičan. U stvari, kao što sam već rekao, naše divizije su mogle relativno lako da se probiju preko Neretve. Međutim, svi operativni postupci morali su biti podređeni spasavanju i zbrinjavanju ranjenika. Jer prijetila je opasnost da se na njih svom žestinom sruče neprijateljske snage koje su nadirale iz Gornjeg Vakufa ka Prozoru. Zbog toga se morala prihvatiti dramatična bitka u okruženju u prozorskoj kotlini u dolini Neretve.

Ja sam već rekao da nas je, pored brige za ranjenike, jako mnogo opterećivao problem zbjegova. No, mi smo uspjeli nekako još prije Prozora da se izbjeglice dislociraju na razne strane. Nešto ih je ostalo u Glamoču, a nešto kod Livna, i tamo su se sklonili. U vrijeme približavanja Prozoru nismo već imali naročito brojne grupe izbjeglica. Koliki je bio problem izbjeglica vidi se i iz jednog njemačkog izvještaja u kome je stajalo da je samo u zoni Drvar—Livno koncentrirano oko 80.000 izbjeglica i da to stanovništvo more glad i tifus. A to je bilo tačno, oni su to znali...

Po prelasku Neretve sukobili smo se sa četnicima. Trebalo je vidjeti kako je to izgledalo. Četnici sa bradama podvriskivali su na konjima. Oko 200 konjanika išlo je naprijed, kao da idu na svadbu. I kad smo ih tu gore, na jednom platou, napali mnogo ih je palo. Brzo su okrenuli leđa. Naše jedinice su ih tjerale. Na brzinu su šišali brade, da ih ne bismo prepoznali.

Bila je to, drugarice i drugovi, užasno teška borba. Tu borbu su mogli voditi i sa uspjehom okončati samo ljudi koji su duboko svjesni obaveze prema svojoj domovini. Naši borci bili su strašno ogorčeni na četnike, koji su se protiv nas borili zajedno sa Nijemcima, a bili su i najkrvoločniji kad bi uhvatili nekoga od naših.

Nakon uklanjanja opasnosti po ranjenike, odlučio sam da se u datom trenutku izvrši prijelaz preko Neretve i prodre u istočnu Hercegovinu i dalje — u Sandžak i Crnu Goru, razumije se zajedno sa ranjenicima, jer u toj teškoj situaciji drugog izlaza nije bilo. Da bismo to ostvarili, najprije smo sa glavninom naših snaga — devet naših brigada — izvršili protivudar prema Gornjem Vakufu i Bugojnu, sa ciljem da se odbace i razbiju vrlo jake neprijateljske snage koje su neposredno ugrožavale ranjenike. Devet brigada nije bilo malo, pogotovo što su to bile elitne proleterske jedinice. I kada su pošle u napad, one su prosto pregazile neprijatelja i zarobile štab jednog njemačkog bataljona, čiji je komandant bio neki Štreker, brat onoga Štrekera koji je vodio operacije pod Staljingradom.

Nakon prelaska Neretve, mi smo nastavili ostvarivanje strategijskog plana: uništiti četnike, osloboditi Nevesinje i druge gradove u Hercegovini, forsirati Drinu, ići prema Sandžaku, popunjavati naše jedinice novim borcima, itd.

U snažnom naletu kroz istočnu Hercegovinu, u drugoj polovini marta, naše divizije su razbile četnike koje je tu bio koncentrisao Draža Mihailović, da bi nam tobože zadao smrtni udarac. U bojevima kod Glavatičeva, Nevesinja, Krstaca, Uloga i konačno kod Kalinovika, četničke snage su bile do nogu potučene. Tu smo im oteili i dvije haubice koje su im dali Talijani.

Od tih poraza četnici se više nisu oporavili. U njihovim redovima nastupila je potpuna demoralizacija, bježali su na sve strane. Tom našom pobjedom ujedno je završena i posljednja etapa bitke na Neretvi.

Naše jedinice su poslije kratkog predaha krenule u nove borbe. Nama je taj predah bio potreban: da liječimo naše ranjene drugove i da se naši borci malo odmore, oporave od gladi i od svih nevo-

lja koje su ih pratile za vrijeme borbi. Taj predah nije bio tako dug da bi mogli ozdraviti svi naši ranjenici i bolesnici. Veći dio je, istina, stao na noge, ali za borbu nije bio sposoban. Jedan dobar dio je uskoro stupio u borbu.

Htio bih, drugarice i drugovi, da se ovdje osvrnem na još jednu stvar. Još za vrijeme bitke kod Livna mi smo zarobili jednu grupu pripadnika takozvane organizacije TOT, koja je pljačkala ekonomske resurse naše zemlje. To nisu bili vojnici, nego civili. S druge strane, u zatvoru je bilo i kod ustaša i kod Nijemaca mnogo naših rukovodećih komunista, nešto onih koji su zarobljeni u borbi, a nešto onih koji su bili na partijskom radu po gradovima. Jedan iz te grupe zarobljenih pripadnika organizacije TOT predložio nam je razmjenu zarobljenika. Ja sam tada smatrao da bi to dobro bilo, jer radilo se o civilima koje je i inače šttila Ženevska konvencija. Predložio sam da nam za jednoga Nijemca daju naših pet ljudi koji su čamili u njemačkim i ustaškim zatvorima i logorima. To je bilo prihvaćeno. Tako smo uspjeli da oslobodimo veću grupu naših drugova i drugarica — komunista, da ih spasimo iz krvničkih ruku.

U toku bitke na Neretvi imali smo drugi slučaj. Kao što sam već rekao, imali smo veći broj zarobljenih Nijemaca i Talijana. Među njima je bio i onaj komandant bataljona Štreker. Sa njima nismo znali šta da radimo. Hrane nismo imali ni za sebe. A nismo ih, naravno, htjeli likvidirati, jer smo se pridržavali odredbi Ženevske konvencije o ratnim zarobljenicima.

Nismo to činili iako smo dobro znali da su Nijemci ubijali ne samo naše zarobljene borce, nego i ranjenike i bolesnike; zato smo predložili razmjenu i Nijemci su to odmah prihvatili. Tri naša druga su išla na pregovore sa direktivom da razgovaraju o razmjeni zarobljenika, čime bi se našoj vojsci priznao status ratujuće strane u duhu postojećih normi međunarodnog ratnog prava. Uspjeli smo samo da dođe do razmjene zarobljenika, tako da su mnogi naši drugovi bili spašeni iz ruku dželata i potom raspoređeni u razne jedinice.

Oko toga ja sam imao teškoća sa Staljinom koga sam obavještavao preko Kominterne. Javio sam da mi sa Nijemcima razmjenjujemo zarobljenike, imajući pored ostalog u vidu i to da nas mori glad, da ljudi od iscrpljenosti padaju mrtvi. On je meni odgovorio vrlo grubo, zamjerajući nam što razmjenjujemo zarobljenike sa neprijateljem. A sa kime drugim da ih razmjenjujemo, ako ne sa neprijateljem? Ja sam tada Staljinu kratko odgovorio: Ako nam

ne možete pomoći ostavite nas na miru, mi ćemo se nekako snaći. Kada sam se 1944. godine sa Staljinom sreo u Moskvi, on mi je oštro zamjerio zbog takvog odgovora. Ja sam ga gledao i rekao: »Druže Staljin, da ste bili na mome mjestu, vi biste, vjerovatno, napisali to i grublje.« Onda je zašutio.

Jer, bilo je to teško vrijeme. Gledaš, ljudi umiru od gladi, a treba se boriti. Međutim, i danas ima pokušaja da se ta razmjena tendenciozno interpretira i zloupotrijebi. Mi ćemo to sve napisati tačno onako kako je bilo. Uvjeren sam da nam malo tko neće odobriti ono što smo tada učinili. Mi smo to morali napraviti. Spasili smo tek stotinak naših ljudi, dobrih boraca i aktivista.

Drugarice i drugovi, zahvaljujući besprimjernom zalaganju svih boraca, odlučnosti i umješnosti starješina, iz bitke na Neretvi mi smo izašli kao pobjednici. I u toj dramatičnoj bici golema brojčana i tehnička nadmoćnost bila je na strani okupatora i njegovih slugu. Međutim, i ovoga puta naša narodnooslobodilačka vojska bila je moralno neuporedivo jača, upravo moralni faktor bio je presudan u savlađivanju svih prepreka, onaj činilac koji nam je pomogao da izađemo iz paklenog kotla Neretve. Jer, kada se radilo o spasavanju ranjenika, ni u najkritičnijim trenucima nije bilo kolebanja — ni kod jednog borca, ni kod jednog starješine. Svaki onaj koji je bio ranjen u ovoj strašnoj bici, kao i inače u našem oslobodilačkom ratu, znao je da neće biti ostavljen. Bilo je primjera da su za spasavanje jednog ranjenog druga ginula dvojica, trojica boraca. Uz sve to, borci koji su časno izvršavali ovaj zadatak bili su i sami iscrpljeni glađu i umorom, a u velikom broju zahvaćeni i tifusom. Zato sam istakao da se bez pretjerivanja može reći da je to bila najhumanija bitka u historiji ratova.

Naši borci — zbijeni oko naše Partije i Vrhovnog štaba — znali su da će sve teškoće biti savladane; imali su jasnu perspektivu. Svjesni ciljeva naše oružane borbe, uvijek su bili spremni i na najveće podvige i sposobni da pobijede i u situaciji koja je na izgled bila bezizlazna. Naročito su članovi Partije i skojevci davali svijetle primjere herojstva. U tome su veličina i značaj tih nezaboravnih događaja, u tome je nepresušan izvor iskustava za našu koncepciju opštenarodne odbrane, nadahnuće u vaspitavanju mladih generacija i mobilizaciji novih snaga i sredstava u daljoj izgradnji naše socijalističke samoupravne zajednice ravnopravnih i zbratimljenih naroda i narodnosti Jugoslavije.

Nemojmo, drugarice i drugovi, nikada zaboraviti da je i tu, u hladnim vodama Neretve, tekla krv sinova i kćeri svih naših naroda i narodnosti. U vatri danonoćnih borbi kovalo se bratstvo i jedinstvo, velika tekovina naše oružane borbe i revolucije. Čuvajmo to bratstvo i jedinstvo!

I kao što tada bratstvo-jedinstvo nije bilo motivirano nekim apstraktnim idealima, već sudbonosnom povezanošću u zajedničkoj borbi za opstanak i pobjedu, tako je i danas njegova osnova u činjenici da samo jedinstveni možemo odoljeti svemu što kao prepreka iskrsava na našem putu i postizati nove uspjehe u našem samoupravnom društvenom razvitku.

Samo isticanje potrebe njegovanja bratstva i jedinstva ne bi mnogo značilo ako ne bi stalno jačalo i ono na čemu se zasniva, ako ne bi jačali solidarnost i uzajamna pomoć u svakom pogledu. Osjećanja našeg zajedništva, osjećanja zajedničke odgovornosti za nedjeljivu sudbinu i danas i ubuduće, moraju duboko prožimati svakog našeg čovjeka, svakog građanina naše socijalističke samoupravne zajednice.

Drage drugarice i drugovi, sjećajući se danas — na poprištu jedne od najvećih bitaka naše revolucije — pređenog puta, mi sa ponosom možemo reći da smo ostali dosljedni našoj revoluciji i njenim velikim humanističkim ciljevima, kako u pogledu našeg unutrašnjeg razvoja, tako i u oblasti spoljne politike.

JOSIP BROZ TITO

Bitka na Sutjesci — najdramatičnija bitka oslobodilačkog rata naroda Jugoslavije

*Iz govora Josipa Broza Tita na Tjentištu, 4. jula
1978. godine, na proslavi 35-godišnjice bitke na Sut-
jesci*

Drugarice i drugovi,

Dozvolite mi da vas, prije svega, najsrdačnije pozdravim i da vam zahvalim što ste se u tako ogromnom broju sakupili danas da bismo odali počast onima koji ovdje poživaju i koji su svoje živote dali za ono što mi danas imamo.

To i jeste naš dug, u prvom redu nas preživjelih učesnika te epopeje. To je dug i sadašnjih i budućih generacija, da uvijek pamte ovu veličanstvenu borbu koju smo mi ovdje vodili protiv nadmoćnih neprijatelja, protiv Hitlerove armije i onih koji su mu pomagali.

Ovdje na ovim vrletnim terenima koji opkoljavaju Sutjesku mjesec dana je vođena teška borba. Mjesec dana smo se nosili sa nadmoćnim neprijateljima, gladni i bosi, često i promrzli, jer nas je i nevrijeme dosta pratilo. No, ipak je pobijedio duh težnje za slobodom. Bez obzira na višestruku brojčanu nadmoć neprijatelja, mi smo izvojevali pobjedu. Na žalost, žrtve koje smo morali podnijeti bile su velike. Gotovo osam hiljada naših boraca ovdje leži, bezmalo jedna kompletna divizija.

To nisu bili samo mladi ljudi, bilo je i starih, bilo je tako reći i djece, bilo je žena, kojih je tada u našoj armiji bio veliki procenat. Svi su se oni borili i ginuli potpomažući jedan drugoga.

Žrtve su, dakle, bile velike, ali je i naša borba dala ogromne rezultate. Vidimo šta je sve u našoj zemlji postignuto. Jugoslavija je danas moćna zemlja, jedinstvena zemlja, njeni narodi zbratimljeni u jednom cilju — da izgrade socijalizam i ljepšu budućnost generacijama koje dolaze.

Ja sam više puta govorio o bici na Sutjesci, koja je u historiju ušla kao najslavnija epopeja naše narodnooslobodilačke borbe, kao epopeja koja živi i koja će živjeti trajno neugasivim sjajem. Ali, želim i ovom prilikom, u danima kada se obilježava njena 35-godišnjica, da kažem par riječi.

Na Sutjesci i na ovom vrletnom prostoru oko nje odigrala se, drugarice i drugovi, najdramatičnija bitka oslobodilačkog rata naroda Jugoslavije. Poslije kapitulacije buržoaske, nenarodne vlade, Hitler je okupirao našu zemlju, uz pomoć Musolinija, bugarskog cara Borisa i drugih pomagača i kvislinga. Pošto su svi oni doživjeli neuspjehe na mnogim bojištima u našoj zemlji, napravili su pakleni plan našeg potpunog okruženja.

Na to su Hitlera uputili i krupni strategijski razlozi. Na jugoslovenskom ratištu, koje su još 1941. godine, u srcu takozvane evropske tvrđave, otvorili partizani Jugoslavije, izrasla je snažna Narodnooslobodilačka vojska. Ona je, iako teritorijalno odvojena od ostalih frontova drugog svjetskog rata u Evropi, postala bitan vojni faktor na Balkanu, značajan integralni dio Antihitlerovske koalicije. Njeno značenje je još više poraslo kada je, na istočnom frontu i u Africi, inicijativa prešla u ruke snaga Antihitlerovske koalicije.

U očekivanju napredovanja savezničkih armija i eventualnog iskrcavanja trupa zapadnih saveznika na Balkan, Hitler je — ocjenjujući da Narodnooslobodilačka vojska predstavlja veliku opasnost za odbranu jugoistoka — odlučio da je po svaku cijenu razbije i uništi. Pošto mu to nije uspjelo u četvrtoj, preduzeo je petu ofanzivu, sa još većim snagama i u najvećoj tajnosti. Za postizanje toga cilja, njemačka vrhovna komanda koncentrirala je gotovo 130.000 okupatorskih i kvislinških vojnika. U tom neslavnom pohodu protiv naše vojske našli su se ovdje i bugarski fašistički vojnici koji su nas, evo baš tu, napadali jednim pukom.

Sve te snage, brojčano gotovo osmostruko jače, sručile su se divljačkom žestinom na operativnu grupu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije od 16.000 boraca i 3,5 hiljade ranjenika i bolesnika Centralne bolnice. U historiji je teško naći primjer da je jed-

na vojska imala takav nesrazmjer između boraca angažiranih u borbi i onih koje je morala štiti i zbrinjavati.

To je, razumije se, otežavalo našu pokretljivost, što se naročito pokazalo u bici na Sutjesci. Kao što je poznato, Treća divizija bila je određena da štiti Centralnu bolnicu — ranjenike i bolesnike koje nismo mogli tako brzo nositi sa sobom — i da se kreće drugim pravcem preko Tare. Na žalost, izgubljena su skoro tri dana u procjenjivanju da li će ići za nama ili će uspjeti da se prebace preko Tare. To nas je tu gore zadržalo tako da su Nijemci uspjeli, nastupajući od Foče i iz pravca Hercegovine, da se spuste u ovu dolinu i prije nas zaposjednu ovo važno brdo Košur iznad Tjentišta.

Sredinom maja 1943. godine Vrhovni štab se nalazio na Đurđevića Tari. Tu sam ja dobio pouzdanu informaciju da velika njemačka vojska ide kroz Hercegovinu u ovom pravcu. Odmah je nama bilo jasno da to znači novo opkoljavanje glavnine naše vojske. I ja sam izdao naređenje Drugoj proleterskoj da, čim prije, brzim maršom, zauzme Vučevo, da nam Nijemci ne bi onemogućili prolaz kroz Sutjesku, kud je trebalo da idemo dalje. Naša brigada je stigla na Vučevo u isto vrijeme kad i Nijemci — jedni s jedne, drugi s druge strane. I tu je u hodu došlo do vrlo žestokog sukoba sa Nijemcima. I nakon ne tako dugog okršaja, Nijemci su bili odbačeni niz ta strma brda dolje, mi smo odnijeli pobjedu i time osigurali prolaz svih jedinica ovim pravcem.

Dakle, poduhvat Nijemaca da zauzmu Vučevo nije uspeo. Ali, oni su zauzeli Košur, koji vidite tu u centru i koji nam je zadao mnogo jada. Nekoliko puta su naše najbolje jedinice jurišale, ali ga nisu mogle zauzeti, jer je vrlo pogodan za odbranu. Mi smo onda iz kanjona morali ići gore prema Ozrenu. Na Gornjim barama su također bile naše jedinice. I otuda, to jest iz pravca Hercegovine, Nijemci su navaljivali da bi zauzeli te položaje i zatvorili nam put. Ima zaista sjajnih primjera herojstva, recimo Druge dalmatinske, koja je bila gore. Ja sam od komandanta jednog njenog bataljona dobio poruku u kojoj je stajalo da su izgubili polovinu ljudstva, ali da se sa njima može računati kao da su u punom sastavu. I borili su se zaista herojski.

Mi smo se uspjeli probiti iz toga obruča. Prva proleterska je išla naprijed i rušila barijere na koje je nailazila. Na Balinovcu, na jednom brdu koje je neprijatelj bio zauzeo, Prva proleterska je strašno osakatila Nijemce. Oni su tu imali velike gubitke i razbjegli su se. Prva proleterska je išla dalje. Mi smo također nastavili

put. No, na tom putu Nijemci su neprekidno navaljivali na nas. Jedno brdo na Zelengori, Ljubin grob, branila je Četvrta crnogorska. Ona je tu izgubila mnogo ljudi, ali nam Nijemci nisu mogli spriječiti prolaz.

To su samo velike epizode najžešće bitke koja se vodila ovdje, oko Tjentišta. U neravnopravnim uslovima, samo sa lakim pješadijskim naoružanjem koje smo uglavnom otimali od neprijatelja, naši borci, fizički iscrpljeni u prethodnim bitkama i iznureni danoćnim marševima i glađu, prihvatili su borbu na život i smrt. U ovim planinama odjekivali su pozivi na juriš, ginuo je drug za druga, borac za ranjenika, proticali su sudbonosni časovi najvećih iskušenja.

Ta iskušenja naše jedinice su izdržale i mi smo se probili iz toga željeznoga obruča. Hitler je dakle preduzeo sve što je mogao, ali nije uspio da nas pobijedi. Mi smo nastavili akcije protiv Nijemaca, Talijana i drugih, i išli u nove pobjede. Uspjeli smo zato što je svim preimućstvima neprijatelja odoljelo ono najvažnije, koje je bilo na našoj strani — a to je moralno-politička snaga, borbenost koja je izvirala iz shvatanja ciljeva za koje se borimo.

Naša Narodnooslobodilačka vojska izašla je iz bitke na Sutjesci kao pobjednik i u vojničkom i u moralno-političkom pogledu. Žrtve koje smo morali podnijeti bile su, na žalost, veoma velike. I kad god oživljavamo sjećanja na njih, svejedno što su protekle tri i pol decenije od tih dana, mi ne možemo da to činimo bez suza u oku. Jer, izgubili smo trećinu našega sastava.

U planinama i gudurama oko nas, borili su se, rame uz rame, i ginuli sinovi i kćeri svih naših naroda i narodnosti. U ovoj najvećoj bici naše narodnooslobodilačke borbe učestvovali su borci iz redova svih naših naroda. To je, prema tome, u isto vrijeme značilo stvaranje jedinstvene Jugoslavije, Jugoslavije bratstva i jedinstva koja danas postoji. I sadašnje i buduće generacije treba to da imaju na umu — one moraju čuvati to jedinstvo, Jer, ono je garancija da će se socijalistička Jugoslavija i dalje razvijati onako kako to narod želi i kako će biti najbolje za naše ljude današnje i budućih generacija.

U našoj borbi herojskom smrću se umiralo za slobodu i u isto vrijeme kovalo bratstvo i jedinstvo kao najveća tekovina naše revolucije. Jedno od drugoga nije se odvajalo tada, kao što se ne odvajava danas i kao što se ne smije odvajati ni ubuduće.

Zato je obaveza svih nas, posebno novih generacija, da čuvaju i njeguju uzvišenu etiku i humanizam Sutjeske, kao nepresušno vrelo nadahnuća u borbi za dalji svestrani napredak naše zajednice i sve bolji život našeg čovjeka. Veliko je preimućstvo za jednu mladu generaciju koja na tlu svoje zemlje i svoga naroda ima uzore takve izdržljivosti, takve svijesti i tako visokog morala.

Razumije se, nije dovoljno samo podsjećati se na ono što je bilo. Iz toga treba izvlačiti pouke. Bogata iskustva iz našega rata u još većoj mjeri nego do sada treba izučavati, jer je to sastavni dio aktivnosti u okviru opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. Na tome planu mi smo već prilično uradili, ali treba ići još dalje.

Naša budnost, naime, ne smije ni za trenutak popuštati. Naročito kada imamo u vidu sadašnju složenu i veoma ozbiljnu situaciju u svijetu. Vidite, drugarice i drugovi, da ne prođe gotovo ni dan, a da se negdje u svijetu ne dogodi nešto što vodi daljem zaoštavanju i opasnostima od novih ratnih sukoba. Danas, vidite, ratuje se i dalje. Vode se ratovi čak i među nekim nesvrstanim zemljama, što je najžalosnije.

Naša je dužnost da činimo sve što je u našoj moći za rješavanje problema mirnim putem. Moramo biti aktivni, naročito sada kada se približava ministarska konferencija nesvrstanih zemalja u Beogradu na kojoj će se razgovarati o daljim aktivnostima nesvrstanih i pripremama za naredni sastanak na vrhu. Sa svoje strane, ulagaćemo napore kao i do sada. A vi znate da Jugoslavija uživa ogroman prestiž u čitavom svijetu, njen glas se daleko čuje. Mnogi k nama rado dolaze da na licu mjesta vide šta je nastalo iz one nekadašnje male, siromašne i nerazvijene Jugoslavije.

Epopeja Sutjeske — kao i mnogi primjeri koje su svojom oslobodilačkom borbom pružili drugi narodi — pokazuje da je moralna snaga iznad svih drugih, da je duh boraca jači od svih oružja. To bi morala da bude opomena svima koji se u svojoj politici još ne odriču sile i uvjerenja da se silom mogu rješavati problemi i namećati volja drugim narodima...

Meni je poznato, koliko naših ljudi, u prvom redu omladine, samo u toku jedne godine posjeti ovo historijsko mjesto. Znam za sve one manifestacije koje se ovdje priređuju i okupljaju mlade ljude iz svih krajeva naše zemlje. Ja to pratim i o tome se od srca radujem, jer, ovo mjesto treba da zrači i nadahnjuje mlade generacije naše zemlje da idu putem kojim su išli njihovi preci.

Mislím da puni značaj svega toga mogu najbolje shvatiti oni koji su i lično doživjeli te nezaboravne dane nezapamćenog stradanja i besprimjernog herojstva. Jer, kada se ovdje dođe, u čovjeku silnom snagom oživi ono najuzvišenije u našoj revoluciji.

Možda se nigdje tako kao ovdje ne sagledava šta je u najtežim iskušenjima za naše narode značilo njihovo bratstvo i jedinstvo. Možda se nigdje tako kao ovdje čovjek ne uzdiže iznad onoga što u svakodnevnici ponekad nameću neki skućeni vidici i neki uski interesi. Imamo, također, primjera u Jugoslaviji da pojedinci koji su se odrodili, koji su zaboravili na krv i žrtve koje je naša zemlja dala, danas robuju onima koji su nas u to vrijeme tlačili. Oni grde i blate našu borbu, grde i blate heroje koji su ovdje pali. Ali, moram da kažem da mi ne smijemo dozvoliti da nekažnjeno prolaze oni koji to danas čine. Mi ćemo znati da odbranimo veličanstveni lik naših boraca koji su dali svoje živote za ovo što mi danas imamo...